

Султаниязова Индира Сағындыққызының
«6D011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша
«Қазақ тіліндегі қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің
лингвистилистикалық қызметі: теориялық және әдістемелік аспектілер»
тақырыбындағы диссертациялық жұмысына
АҢДАТПА

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктер –антонимияны кең ұғымда қарастыратын, яғни қазақ тілі лексикасындағы қарама-қайшы қатынастар мен қарама-қарсы мәнді тілдік құбылыстарды семантикалық және стилистикалық жағынан түгел қамтитын гипероним.

Қазіргі тіл білімі қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктерді анықтауда бірізді әдісті ұсына алмай отыр. Қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктер зерттеу жұмыстарында әр түрлі аталып, бұл құбылыстың тек кейбір қырлары ғана ашылып келді. Жұмсалымдық бағытта жүргізілген зерттеулерден антонимия теориясында талас тудыратын мәселелердің бір ізге түсіріліп, ұсынылған теориялар жан-жақты талдауды қажет ететіні көрінеді.

Қазақ тілінің контрастқа негізделген стильдік фигураларына жекелеген ғалымдардың еңбектерінде түсініктеме берілгені болмаса, зерттеу нысаны ретінде қарастырылмаған. Сол себепті, қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің стилистикалық қызметі түрлі жанрдағы мәтіндер (публицистика, көркем шығарма және жарнама мәтіндері) негізінде арнайы зерттеуді қажет етеді.

Антонимдерді оқыту барысында тіл лексикасындағы антонимия, синонимия, полисемия және олардың бір-бірімен байланысы сияқты логико-философиялық негізі бар, жүйелік парадигмалық қатынастар туралы ұғымдар қалыптастырылмайды.

Антонимия құбылысын зерттеуде төмендегідей қарама-қайшылықтардың бар екендігі көрінеді:

- антонимия теориясының метатілі толық анықталмауы және қазіргі кезге дейін терминдер бір ізге түсірілмеуі;

- қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің қызметі стилистикалық тұрғыдан зерттелмей келуі;

- қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктерді жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруде оқыту әдістемесі жасалмауы.

Осы аталған қарама-қайшылықтардың шешімін іздестіру зерттеу тақырыбын «Қазақ тіліндегі қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің лингвистилистикалық қызметі: теориялық және әдістемелік аспектілер» деп таңдауға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: антонимия теориясы терминдерін жүйелеп, қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің лингвистилистикалық қызметін жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруде оқыту әдістемесін ұсыну.

Зерттеудің міндеттері:

- антонимия теориясының қазіргі қазақ тіл біліміндегі бағыттарын айқындау;

- антонимия метатіліне сипаттама беру және оны жүйелеу;

- қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің стилистикалық қызметтерін көрсету (публицистика, жарнама, көркем мәтіндер негізінде);

- жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруде антонимия құбылысын оқытудың лингводидактикалық қағидаттарын ұсыну.

Зерттеу нысаны: қазақ тіліндегі қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктер.

Зерттеу болжамы. Егер, магистратураның филология мамандықтарына «Қазақ тіліндегі антонимия» курсы оқытылса, онда лексикадағы жүйелік қатынастар туралы білімдері жетілген кәсіби мамандар дайындап шығуға мүмкіндік туады, өйткені курс қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің семантика-құрылымдық, стилистикалық қырларын публицистика, жарнама, көркем шығармалар негізінде толық меңгертуге, магистранттардың тілдік, қатысымдық, танымдық, тұлғалық, ұжымдық, шығармашылық құзыреттіліктерін дамытуға бағытталады.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы:

- қазақ тіліндегі қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің лингвостилистикалық қызметінің теориялық және әдістемелік негіздері жасалды.

- қазақ тіл біліміндегі антонимия теориясының зерттеу бағыттары айқындалып, метатілі жүйеленді. Зерттеу барысында публицистика, жарнама, көркем мәтіндерінде кездесетін қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктер жан-жақты зерделеніп, контраст ұстанымына негізделген стильдік фигуралар тұрғысынан талданылды.

- магистратураның «6М011700–қазақ тілі мен әдебиеті», «6М020500–филология» мамандықтарына таңдау пәні ретінде «Қазақ тіліндегі антонимия» курсының бағдарламасы дайындалып, болашақ жоғары мектеп оқытушыларының кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыратын жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі ұсынылды.

Зерттеудің теориялық маңызы. Басты тұжырымдар қазақ тіл біліміндегі антонимдер теориясы, лексикология, лексикография мен семасиология, стилистика, риторика салаларын ғылыми тұрғыдан толықтырады. Зерттеу материалдары мен теориялық қорытындылары қарама-қарсы мағыналы тілдік бірліктердің лингвостилистикалық қызметін ЖОО-дан кейінгі білім беруде оқытуға белгілі дәрежеде үлес қосады.

Зерттеудің практикалық маңызы. Аталмыш зерттеудің материалдарын, нәтижелері мен пайымдауларын жоғары оқу орындарында «Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы», «Қазақ тілінің семантикасы», «Стилистика», «Риторика», «Тіл мәдениеті» пәндері бойынша оқытылатын дәрістерде, тәжірибелік сабақтарда, антонимия, стильдік фигуралар мәселелеріне қатысты арнаулы курстарда, антонимдік сөздік құрастыруда пайдалануға болады.

АННОТАЦИЯ

диссертационной работы Султаниязовой Индиры Сагиндиковны на тему «Лингвостилистические функции языковых единиц со значением противоположности в казахском языке: теоретические и методические аспекты» по специальности «6D011700 – Казахский язык и литература»

Актуальность исследования. Языковые единицы, со значением противоположности – это гипероним, охватывающий семантические и стилистические стороны оппозитивных отношений в лексике казахского языка и языковые явления противоположности значений (в аспекте широкого подхода к антонимии).

Современное казахское языкознание не располагает единым подходом к определению языковых единиц со значением противоположности. В разных исследованиях языковые единицы со значением противоположности именуются по-разному, раскрываются отдельные стороны этого явления. Становится необходимым объединить и всесторонне проанализировать проблемные вопросы антонимии, рассматриваемые в исследовательских работах теоретического и прикладного характера. В трудах отдельных ученых проводится анализ стилистических фигур казахского языка, основанных на контрасте, тем не менее они не рассматриваются в качестве отдельного объекта исследования. Поэтому стилистические функции языковых единиц со значением противоположности должны быть рассмотрены на материале текстов разных жанров (в частности, публицистического, художественного и рекламного). В процессе обучения антонимов у учащихся не формируются представление об имеющих логико-философскую основу системных парадигматических отношениях в лексике, таких, как антонимия, синонимия, полисемия и тесной связи между ними.

В части исследования антонимии как языкового явления обнаружены следующие лакуны:

- не описан метаязык теории антонимии, не унифицированы термины, использующиеся до настоящего времени;

- языковые единицы со значением противоположности не изучены в стилистическом аспекте;

- не разработана методология обучения языковых единиц со значением противоположности на ступени послевузовского образования.

Необходимость решения вышеназванных проблем определило тему исследования: «Лингвостилистические функции языковых единиц со значением противоположности в казахском языке: теоретические и методические аспекты».

Цель исследования: предложить методологию обучения языковых единиц со значением противоположности на ступени послевузовского образования, систематизировав термины теории антонимии.

Задачи исследования:

- определить направления теории антонимии в современном казахском языке;

- описать метаязык антонимии и провести его систематизацию;
- раскрыть стилистические функции языковых единиц со значением противоположности (на материале публицистических, художественных и рекламных текстов).
- предложить лингводидактические принципы обучения явлению антонимии на ступени послевузовского образования.

Объект исследования: языковые единицы со значением противоположности в казахском языке.

Гипотеза исследования. Преподавание курса «Антонимия в казахском языке» магистрантам филологических специальностей дает возможность подготовить квалифицированных специалистов, обладающих прочными знаниями о системных отношениях в лексике, так как курс направлен на освоение структурно-семантических, стилистических аспектов языковых единиц со значением противоположности на материале публицистических, художественных и рекламных текстов, при одновременном развитии языковых, коммуникативных, познавательных, личностных, коллективных, творческих компетенций магистрантов.

Научная новизна:

- разработаны теоретические и методические основы лингвостилистических функций языковых единиц со значением противоположности в казахском языке;
- выявлены направления исследования теории антонимии в казахском языкознании, систематизирован ее метаязык. В ходе исследования языковых единиц со значением противоположности, функционирующих в публицистических, рекламных, художественных текстах, всесторонне проанализированы стилистические фигуры, основанные на принципе контраста;
- разработана программа курса «Антонимия в казахском языке» для специальностей «6М011700 – казахский язык и литература», «6М020500 – филология», представлена система упражнений и заданий, помогающая сформировать профессиональные компетенции у будущих преподавателей высших школ.

Теоретическая значимость. Основные положения диссертации дополняют научные результаты теории антонимии, лексикологии, лексикографии, семасиологии, стилистики и риторики. Материалы исследования и заключения вносят определенный вклад для обучения языковых единиц со значением противоположности на ступени послевузовского образования.

Практическая значимость. Материалы исследования, результаты и выводы могут быть использованы в высших учебных заведениях по дисциплинам «Лексикология и фразеология казахского языка», «Семантика казахского языка», «Стилистика», «Риторика», «Культура языка» на лекциях, практических занятиях, в специальных курсах по антонимии, стилистическим фигурам, а также при составлении словарей антонимов.

ABSTRACT

prepared by Indira Sagindikovna Sultanyazova

devoted to “Linguostylistic functions of language units with opposite meaning in Kazakh: theoretical and methodical aspects” in the specialty “6D011700 Kazakh Language and Literature”.

The essence of the research: to study linguistic units with contrary meanings, known as hyperonym, which considers antonyms multilaterally from all sides, i.e. completely covering semantic and stylistic differences in the vocabulary of the Kazakh language and the linguistic phenomena having contradicting meanings.

Currently the science that studies Kazakh language has not invented a universal method for determination of linguistic units with contrary meanings. In the variety of research papers, such linguistic units are named in different ways, and the phenomenon is explained from different angles. The research works on the practical application show that the disputes in antonyms should be grouped and that the proposed theories need to be rapidly discussed.

Explanations from the works of individual scientists are given concerning figures of speech, based on the contrast of the Kazakh language, though it is not considered as the object of study. In this context, a figure of speech of linguistic units with contrary meanings must be specially considered based on the meanings in different genres (journalism, artwork and concepts in advertising).

While teaching antonyms such logical and philosophical designations, as antonymy, synonymy, polysemy and the relationships between them, as well as the concept of the relationship of system paradigm, are not formed.

In the part of study of antonymy the presence of the following contradictions were revealed:

- metalanguage of the theory of antonymy was not set, and the terms used to the date were not grouped;
- investigation of the function of language units with contrary meanings in respect of style, is not complete;
- method book for study of language units with contrary meanings was not developed in post graduate education.

These contradictions served as the basis for research devoted to “Linguistic and stylistic function of linguistic units with contrary meanings in the Kazakh language: theoretical and methodical aspects”.

The goal of the study: To systematize the terms of the theory of antonyms, to develop the method book, to study linguistic function of language units with contrary meanings in postgraduate education.

Objectives of the study:

- to determine areas of the theory of autonomy in modern Kazakh language;
- to describe the metalanguage of autonomy and to ensure its systematization;
- to show stylistic functions of language units with contrary meanings (journalism, artwork and concepts in advertising).
- to suggest linguo-didactic principles of study the phenomena of antonymy in post graduate education.

Target of research: language units with contrary meanings in the Kazakh language.

Forecast of research. . If graduate students majoring in Philology will be taught the course “Antonymy in the Kazakh language”, then it will be possible to prepare professionals qualified for systemic relations in the lexicon, as the course is aimed at the full development of the semantic and structural, stylistic aspects of language units with contrary meanings on the basis of journalism, advertising, works of art, for the development of language, contact, cognitive, personal, collective, creative competences of graduate students.

Scientific innovation in research:

- theoretical and methodological foundations of linguistic and stylistic function of language units with contrary meanings have been developed in the Kazakh language.

- the areas of research in theory of antonymy of Kazakh language science have been identified and meta-language have been systemized. The study of language units with contrary meanings that are found in journalism, advertising and literary texts have been discussed in various sides, analyzed in the terms of figures of speech on the basis of the principle of contrast.

- the program of the course “Antonymy in the Kazakh language” to be held as the subject in the specialties “6M011700 –Kazakh Language and Literature” and “6M020500 – Philology” have been prepared, a system of exercises and assignments, helping to form professional competence of future teachers of higher schools, has been provided.

Theoretical value of research. The main statements of the dissertation research complement the theory of antonyms, lexicology, lexicography, semasiology, style and rhetoric in the Kazakh language. Materials of research and conclusions of the theory are making a definite contribution to the study of language units with contrary meanings in post graduate education.

The practical role of research. The mentioned materials of research, results and conclusions can be used in higher education in the disciplines “Lexicology and Phraseology of the Kazakh language”, “Semantics of the Kazakh language”, “Stylistics”, “Rhetoric”, “Language Culture” in the type of lectures, practical classes, and special courses in antonymy, figures of speech, in compiling dictionaries of antonyms.